
«ДРАМА ПАНОРАМА 2023» – НОВИЙ ФОРМАТ УКРАЇНСЬКИХ ДРАМАТУРГІЧНИХ АНТОЛОГІЙ

Бондарева О. Є.

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-425-2-27>

ВСТУП

Від початку повномасштабного вторгнення Росії в Україну, тобто, від березня 2022 р., в українському драматургічно-театральному середовищі спостерігаємо чимало об'єднаних ініціатив і проєктів.

Я вже писала про те, як спільними зусиллями платформи [ukrdramahub](https://ukrdramahub.com) та мистецького кроссекторального проєкту Parade-fest вирости віртуальний та книжковий проєкти «Антологія 24»¹ та численні промоційні акції зібраних у цьому корпусі драматургічних текстів у форматі сценічних читань в різних українських театрах²: це був позитивний досвід інтеграції двох окремих проєктів у презентації сучасної української драматургії про війну.

Паралельно харківським драматургом Дмитром Терновим було започатковано ініціативу Ukrainian Drama Network (інституційна підтримка – харківський Театр на Жуках, фінансова підтримка – Стабілізаційний фонд культури та освіти МЗС Німеччини, Goethe-Institut Ukraine), у рамках якої вдалося модернізувати віртуальну бібліотеку [ukrdramahub](https://ukrdramahub.com)³, відкрити цифрову бібліотеку перекладів сучасних українських п'єс Ukrainian Drama Translations⁴, яка зараз має близько 200 перекладів 11 мовами⁵, започаткувати конкурс

¹ Антологія 24. URL : <https://paradefest.com.ua/anthology24/#intro>; Антологія 24. Львів : ФО-П Леонова Анастасія Романівна, 2022.

² Бондарева О. «Антологія 24»: нові драматургічні практики в осмисленні війни. Культурно-мистецькі практики: світовий та український контекст : наукова монографія. Рига, Латвія : “Baltija Publishing”, 2023. С. 17–31.

³ UKRDRAMACHUB. URL: <https://ukrdramahub.org.ua/>

⁴ Ukrainian Drama Translations. URL: <https://ukrdrama.ui.org.ua/en>

⁵ Гайшинець А. Драматург Дмитро Терновий: «Тема війни нас ще довго не відпустить, але за рік-два вже з'явиться тематичне розмаїття». URL: https://lb.ua/culture/2024/01/07/592382_dramaturg_dmitro_ternoviy_tema.html?fbclid=IwAR3USn9z_d7jraWkXUwhgVbVks1JNeY_wjc1PsJWN71sdxn9fE2vQVMfG04

драматургічного перекладу ім. Ірини Стешенко⁶, організувати щорічні драматургічні читання «Драма-спринт» із доволі широким охопленням зацікавленої аудиторії, трансляції яких, наприклад, 2023 року подивилися понад 2,5 тисяч разів, а понад 2 тисячі людей переглянули їх до кінця⁷. 2023 року ця ініціатива приросла ще й книжковою драматургічною антологією «Драма Панорама 2023», довкола якої і буде зосереджено подальшу розмову.

1. «Драма Панорама 2023» як мультипроект драматургічно-театральної спільноти

Ми бачимо, що в антології «Драма Панорама 2023» представлені 10 драматургічних текстів, які 2023 р. перемогли у різних драматургічних конкурсах («Драма.UA», «Тиждень актуальної п'єси», «Липневий мед», «Auroga» (Польща) та «Reboot Festival» (Велика Британія)), проте відсутні драматургічні тексти самого Дмитра Тернового як керівника проєкту та Ірини Гарець як організаторки читань, хоча вони є талановитими сучасними драматургами. Дмитро Терновий вважає, що це правильно: «Насправді я радий, що в антології, яку ми зараз видали, немає мого твору. Якби він там був, проєкт був би певним чином знецінений. Неодмінно склалося б враження, що я це роблю головню для просування власного тексту, а всі інші йдуть, так би мовити, за компанію. Але ідея якраз полягає в тому, щоб закласти правильні механізми просування сучасної драматургії, абсолютно прозорі, зрозумілі й робочі для всіх. І тоді згодом цей механізм, можливо, стане в пригоді й мені»⁸. По суті, було задекларовано започаткування нового принципу формування щорічної драматургічної антології нових п'єс як ТОП-10 року, коли «тексти потрапили до антології рандомним чином», оскільки її зміст – «не результат індивідуального кураторського бачення, а сума експертних відборів кількох професійних драматургічних конкурсів 2023 року, а отже – це об'єктивний зріз поточного драматургічного процесу з усіма його сильними та слабкими сторонами»⁹.

⁶ Конкурс драматургічного перекладу імені Ірини Стешенко. URL: <https://ukrdrama.ua.org.ua/ua/news/konkurs-dramaturhichnoho-perekladu-imeni-iryny-steshenko>

⁷ Гайшинець А. Драматург Дмитро Терновий: «Тема війни нас ще довго не відпускати, але за рік-два вже з'явиться тематичне розмаїття». URL: https://lb.ua/culture/2024/01/07/592382_dramaturg_dmitro_ternoviy_tema.html?fbclid=IwAR3USn9z_d7jraWkXUwhgVbVksIJNeY_wjc1PsJWN71sdxn9fE2vQVMfG04

⁸ Там само.

⁹ Гайшинець А. Передмова. Дисперсія війни. Драма Панорама 2023: Антологія п'єс-переможниць драматургічних конкурсів. Харків : Видавець Олександр Савчук, 2023. С. 11–12.

У прес-релізі презентації видання «Драма Панорама 2023», розміщеному на Interfax, підкреслювалося: «в Україні вперше видано театральну антологію, яка складається з найуспішніших текстів року і таким чином підводить його драматургічний підсумок»¹⁰. Презентацію було організовано в рамках триденних читань «Драма-спринт», у яких у грудні 2023 р. взяли очну участь представники драматургічно-театральної спільноти з 17 міст України: «Драма-спринт – читання, які відбуваються вже вдруге і націлені перш за все на фахову аудиторію з різних регіонів України, яка відбирається на конкурсній основі. Також до читань можуть доєднатися всі прихильники та поціновувачі сучасної української драматургії»¹¹.

Дмитро Терновий як сучасний драматург, успішний в Україні та Європі, задався питанням, чому сучасний український театр досі не приділяє належної уваги якійсь сучасній українській драматургії, і вирішив, що ситуацію може вирівняти створення розгалуженого інтегрального професійного драматургічно-театрального середовища є надзвичайно важливим для українських митців: «Таке відчуття, що всі колеса механізму обертаються самі по собі: драматургічне колесо – окремо, конкурсне – окремо, постановочне – окремо, видавниче – окремо, театрознавче – окремо. І в цьому ланцюзі не вистачає ланок, які поєднують б усе це в єдиний механізм. З пошуку таких «втрачених ланок» і виникла ідея «Драма-спринт», яку вперше втілили минулого року. У цій ініціативі є кілька важливих фішок, доволі унікальних. По-перше, спринт у вигляді читань представляє виключно п'єси-переможниці різних конкурсів драматургії. Тобто ті тексти, що пройшли фахову експертизу й були відзначені як найкращі. Можливо, це не ідеальний, але точно абсолютно об'єктивний і зрозумілий критерій відбору текстів для просування в театральне середовище. По-друге, усі ці п'єси презентують виключно на фахову аудиторію, яку відбирають на *open call* і яка мотивована працювати із сучасною драмою. По-третє, ми створюємо атмосферу вільного висловлювання: презентацію кожної п'єси супроводжує фахове обговорення, тут постійно виникають жваві дискусії про сучасний театр і напрямки його розвитку. Особисто для мене це улюблена частина спринту. Доволі рідкісне явище для нашого театрального середовища – такі відкриті фахові диспути з купою яскравих ідей. По-четверте, цей захід сильно сприяє професійному нетворкінгу, адже протягом трьох днів 50–60 театральних людей з раннього ранку до пізнього вечора

¹⁰ 15 грудня розпочалася триденна презентація нової драматургічної збірки «Драма Панорама 2023». URL: <https://interfax.com.ua/news/press-release/954435.html>

¹¹ Відбудеться презентація драматургічної збірки «Драма Панорама 2023». URL: <https://chytomo.com/vidbudetsia-prezentatsiia-dramaturhichnoi-zbirky-drama-panorama-2023/>

перебувають у спільному просторі, обмінюються думками, ідеями, створюють нові контакти»¹².

Анастасія Гайшинець також наголосила на тому, що у ході розгортання проєкту діяльність його креативної команди було скеровано «на процеси інтегральні, тобто пов'язані з поєднанням дрібних ініціатив. Ми побачили, що на драматургічному полі з'явилося дуже багато активних і талановитих гравців. І нам хотілося систематизувати, створити певні елементи, які б поєднували їх і стабілізували у пролонговану історію, яка б накопичувалася, розвивалася, переростала у традицію і досвід»¹³.

Через *open call* восени 2023 р. для організації сценічних читань п'єс, включених до антології «Драма Панорама 2023», було відібрано 10 режисерів (Олена Аль Юсеф, Марина Артеменко, Лариса Венедиктова, Валентина Ворожбіт (Єременко), Олекса Гладушевський, Іван Данілін, Андрій Іванюк, Олександра Кравченко, Анастасія Сегеда, Роб Фельдман), які упродовж доволі стислого терміну готували публічну презентацію драматургічних текстів, запропонованих режисерам випадковим методом жеребкування.

Сам формат читань отримав підзаголовок «Жива антологія» та відбувався 15-17 грудня 2023 р. у приміщенні Театру драматургів¹⁴, паралельно у реальному часі транслювався на 7 платформ – таких як таких як Open Theatre¹⁵, Театр Драматургів¹⁶, НСТДУ¹⁷, Укрдрамахаб¹⁸, Шоукейс української драматургії¹⁹, Драма.UA²⁰, Тиждень актуальної п'єси²¹. Лише за другу половину грудня 2023 р. позначка переглядів

¹² Гайшинець А. Драматург Дмитро Терновий: «Тема війни нас ще довго не відпускати, але за рік-два вже з'явиться тематичне розмаїття». URL: https://lb.ua/culture/2024/01/07/592382_dramaturg_dmitro_ternoviy_tema.html?fbclid=IwAR3USn9z_d7jaWkXUwhgVbVksIJNeY_wjcIPsJWN71sdxn9fE2vQVMfG04

¹³ Квятковська О. «Драма-спринт» – шлях сучасної драматургії до українських театрів. URL: <https://olga-kvyatkovska.blogspot.com/2023/12/Drama-sprynt-shliakh-suchasnoi-dramaturhii-do-ukrainskykh-teatriv.html?m=1&fbclid=IwAR1swWgJTzVUBDwHKHcvFEW3hho1KKN49VrDeV026OO5FbWU34MBzTPf7gI>

¹⁴ Театр Драматургів. URL: <https://www.facebook.com/teatrdramaturgiv/>

¹⁵ OpenTheatre. URL: <https://www.facebook.com/opentheatre.net>

¹⁶ Театр Драматургів. URL: <https://www.facebook.com/teatrdramaturgiv/>

¹⁷ Національна спілка театральних діячів України. URL: <https://www.facebook.com/ukrainiantheater>

¹⁸ УкрДрамаХаб / UkrDravaHub. URL: https://www.facebook.com/groups/ukrdramahub/posts/1305213266730882/?paipv=0&eav=Afbk61MfFKZihmaQYP2KNe1rJwIh3u7kGYTe3ryblCtEyhqn530jEi8ZeSeDkc638zs&_rdr

¹⁹ Шоукейс української драматургії. URL: <https://www.facebook.com/profile.php?id=61552728113313>

²⁰ Драма.UA / Drama.UA. URL: <https://www.facebook.com/groups/399256650659886/user/100063617730211/>

²¹ Тиждень актуальної п'єси. URL: <https://www.facebook.com/playsweek>

сценічних читань онлайн перевалила за 3,5 тисяч²², чим засвідчується колосальний запит суспільства на оприлюднення та просування сучасної української драматургії, присвяченої актуальним подіям та дискурсам. Водночас між читаннями фаховій спільноті презентувалися інші драматургічні проєкти та ресурси, а також було створено майданчик інтенсивного нетворкінгу, а до висвітлення активностей запросили пресу та блогерів. Тобто, очевидною стала продуктивна взаємодія всередині фахової спільноти, яка має гарні об'єднавчі перспективи перетворення на повноцінний драматургічний кластер: «Це крок до створення дієвого драматургічного кластера, який зараз відсутній. Мережа – це і дослідження, і формування політики, і інтеграція в загальний культурний контекст, і створення освітньої екосистеми. Таке поєднання зусиль допоможе змінити український театр, додасть йому життя і нового дихання»²³.

Важливо, що всі читання і надалі залишаються доступними для перегляду у відкритому доступі, також на записах можна послухати самих драматургів, які були долучені до читань, оффлайн чи онлайн, та фахові дискусії про ту чи іншу п'єсу («Моє пекло» Оксани Савченко²⁴, «Стікери» Ігоря Носовського²⁵, «Молочайник» Оксани Гриценко²⁶, «Орден застелених ліжок» Лени Лягушонкової²⁷, «Мемель – Дніпро» Артура Сумарокова²⁸, «Хроніки евакуйованого тіла та загубленої душі» Анни Галас²⁹, «Один день» Лени Кудасвої³⁰, «Перевізник» Ніни

²² Гайшинець А. Драматург Дмитро Терновий: «Тема війни нас ще довго не відпускатиме, але за рік-два вже з'явиться тематичне розмаїття». URL: https://lb.ua/culture/2024/01/07/592382_dramaturg_dmitro_ternoviy_tema.html?fbclid=IwAR3USn9z_d7JraWkXUwhgVbVks1JNeY_wjc1PsJWN71sdxn9fE2vQVMfG04

²³ Там само.

²⁴ Відеозапис читання та фахового обговорення п'єси «Моє пекло» Оксани Савченко. URL: <https://m.youtube.com/watch?v=mbdozulEI3k&fbclid=IwAR0MTtyFuaNAayXTetd9FGdiZxDnJBnRk3B7ecK0JurOob0Dcg7SFT8NrW0>

²⁵ Відеозапис читання та фахового обговорення п'єси «Стікери» Ігоря Носовського. URL: https://m.youtube.com/watch?v=0Tb4no6b-al&fbclid=IwAR2_i3jsYIQofDn6wBgGVAxx7Vvce4-HVB17Z4LhyWBAU-XHL4yHVNu0rE

²⁶ Відеозапис читання та фахового обговорення п'єси «Молочайник» Оксани Гриценко. URL: https://m.youtube.com/watch?v=bdVBpp1Ud5Q&fbclid=IwAR259uLRVuduXa_WbY6NHjNi17HKJ_37MhLTGlpzNEwLT8yKAJiqnCSt8No

²⁷ Відеозапис читання та фахового обговорення п'єси «Орден застелених ліжок» Лени Лягушонкової. URL: <https://m.youtube.com/watch?v=SjlmxYKKyK4&fbclid=IwAR24AqhzY9vNUiVD9oDxSJiaqdNjkzQGY3sA9RY7ErsHq7wn-eSGfyiRhCQ>

²⁸ Відеозапис читання та фахового обговорення п'єси «Мемель – Дніпро» Артура Сумарокова. URL: <https://m.youtube.com/watch?v=LDW4STIZgvw&fbclid=IwAR1Zn2rZxVnLNggZZnNGAqJ7BFcmNKNESCztChQYaADzt1XUT4Knmw5FmQ9M>

²⁹ Відеозапис читання та фахового обговорення п'єси «Хроніки евакуйованого тіла і загубленої душі» Анни Галас. URL: https://m.youtube.com/watch?v=ElsIA4_-Z-Q&fbclid=IwAR28754_4SlvP1IPxMhwp0JO99fFOtSC8ONeBhVHH0kteHTStPcbzgkx_A

Захоженко³¹, «Примарна земля» Андрія Бондаренка³², «Марафон «російська рулетка» Катерини Пенькової³³). Ресурс «Шоукейс української драматургії» фіксує та накопичує глядацькі/читацькі відгуки про п'єси та сценічні читання п'єс антології, друкує посилання на матеріали, що з'являються у медіа та на віртуальних територіях інших платформ.

Сергій Винниченко з «Театральної риболовлі», коментуючи ці сценічні читання, зазначив, що «художніх керівників та режисерів, які продовжують повторювати мантру про те, що ніби «української драматургії не існує», вже час виставляти на посміховисько, оскільки твердження не відповідає дійсності», що «всі шоу-кейси, спрямовані на правильно визначену ЦА – вже супер. Мистецького, а ще більше театрального спрямування – супер у квадраті», зрештою, «шоу-кейс у вигляді читок п'єс переможців – марафонський забіг – і за часом, і за об'ємом. Але панорама, яка відкривається – того вартує. Окремо прочитана або побачена робота за п'єсою так не відгукувалася б, коли її розглядати вписаною у контекст»³⁴.

Від 6 січня 2023 р. розпочалася серія презентацій антології «Драма Панорама 2023» у різних містах України. Презентацію було розпочато з Харкова, де функціонує Театр на Жуках і працює видавець книги Олександр Савчук, активність відбулася у рамках фестивалю «П'ятий Харків. Війна. Театр дій» у Харківському ЛітМузеї, де команда проєкту розповідала про своє бачення подальшої розбудови фахового середовища. 15 січня антологію та сценічні читання п'єси «Стікери» було презентовано у Чернівецькому музично-драматичному театрі ім. О.Кобилянської, 16 січня – на малій сцені Львівського академічного драматичного театру імені Лесі Українки; 29 січня презентацію антології, супроводжувану сценічними читаннями п'єси «Хроніки евакуйованого тіла і загубленої душі» у Центральній міській бібліотеці

³⁰ Відеозапис читання та фахового обговорення п'єси «Один день» Лени Кудасвої. URL: https://m.youtube.com/watch?si=HRMLW0uOHAmG3qt&fbclid=IwAR0Xu9LANo04eS19RbOdzwAidE8H6X_xCkyrPnbvQcrDwKfRT_UWum6bd-A&v=nZaZqX_it0s&feature=youtu.be

³¹ Відеозапис читання та фахового обговорення п'єси «Перевізник» Ніни Захоженко. URL: https://m.youtube.com/watch?si=xYVziLdHxL_YILDD&fbclid=IwAR0KFipxldx_5G7iAut8Q5GkxhE4zogjvBHF2AeSR9RrqnjrNlOwBt_z6U&v=FrMZuftWDvk&feature=youtu.be

³² Відеозапис читання та фахового обговорення п'єси «Примарна земля» Андрія Бондаренка. URL: <https://m.youtube.com/watch?v=afKeThGQLz0>

³³ Відеозапис читання та фахового обговорення п'єси «Марафон «Російська рулетка» Катерини Пенькової. URL: <https://m.youtube.com/watch?v=TJbCWi2E1DM&fbclid=IwAR1GBRzzl8k0Y-epH47BNkV7m4YrLNF4kxnuXuSbDjIpVuxKZIBKknPeArM>

³⁴ Театральна риболовля. URL: <https://www.facebook.com/groups/2107340519497850>, допис від 15 грудня 2023 р.

побачили мешканці Запоріжжя, а 30 січня у ДрамКомі – мешканці Дніпра. Важливо також, що за результатами київського грудневого нетворкінгу сценічні читання п'єс антології створюються і поза межами проєкту «Жива антологія»: так, у Сумському національному театрі ім. М.Щепкіна 6 лютого відбулося сценічне читання п'єси «Моє пекло» у режисурі Владислава Писарева, а креативна платформа «Театральна лабораторія Брехні» у м. Дніпро 17 січня провела сценічні читання п'єси «Моє пекло», а 14 лютого – п'єси «Перевізник». 2 березня антологію презентовано на малій сцені Полтавського академічного обласного музично-драматичного театру імені Миколи Гоголя під час сценічних читань п'єси «Молочайник» у постановці Владислава Шевченка. 24 лютого Одеський театр юного глядача імені Юрія Олеші у режисурі Євгенія Резніченка показав виставу «Молочайник», перед якою також відбулася презентація антології.

2. Автори і жанри драматургічних текстів антології

Серед авторів антології «Драма Панорама 2023» немає дилетантів, усі десять драматургів мають досвід співпраці з драматургічними конкурсами, театральними фестивалями, театрами: преміальні позиції як аспекти впізнаності кожного зазначено у довідках про авторів, розміщених перед п'єсами. Також бачимо, що текст «Стікери» Ігор Носовський написав під час арт-резиденції у Швеції у травні 2023 р. П'єтеро з авторів (Катерина Пенькова, Оксана Савченко, Оксана Гриценко, Андрій Бондаренко, Лена Лягушонкова) є співзасновниками Театру драматургів, Анна Галас керує «Лабораторією театрального перекладу» та опікується конкурсом драматургічного перекладу ім. Ірини Стешенко. Катерина Пенькова, Лена Кудасєва та Лена Лягушонкова покинули Донбас після початку там військової агресії 2014 р., тож уже мають у її осмисленні певну часову дистанцію, херсонцям Оксані Гриценко, Ігорю Носовському та Артуру Сумарокову зрозумілі всі події, що відбувалися на окупованому українському півдні, киянка Оксана Савченко показала нові виклики, що постали перед українськими жінками з дітьми, які стали біженками у Європі, львів'яни Андрій Бондаренко, Ніна Захоженко, Анна Галас теж у різні способи означили свою «присутність» у війні.

Жанрова картина антології доволі різноманітна. Звернімо увагу, що лише у двох випадках маємо традиційне або okazionale маркування жанрів своїх творів самими авторками: так, Оксана Гриценко визначає жанр «Молочайника» як трагікомедію, а Лена Лягушонкова жанрову специфіку «Ордену застелених ліжок» бачить як «партитуру для вертикальної зйомки». Решта п'єс антології «Драма Панорама 2023»

не мають жодних авторських жанрових маркувань, що взагалі є характерною ознакою більшості сучасних українських п'єс про війну. Через це дуже часто про такі артефакти дуже часто йдеться не як про «п'єси», а як про «тексти», «голоси», «тексти для театру».

Проте якщо подивитися на кожен із драматургічних текстів прискіпливим літературознавчим поглядом, то побачимо очевидне тяжіння їх до певних жанрових матриць, які іноді ширші за власне драматургічні канони і стандарти.

Маємо три п'єси, в яких домінують монологи та оповідний голос протагоністки («Марафон «російська рулетка»», «Один день»), навіть коли моноповідь належить роздвоєній від потрясінь людині («Хроніки евакуйованого тіла і загубленої душі»).

У п'єсі «Марафон «російська рулетка»» Катерина Пенькова взагалі ніяк не маркує свою дійову особу, чий монолог розгортається перед нами. Вже безпосередньо з цього монологу ми дізнаємося, що це молода жінка, мати двох дітей, яка переїхала у Маріуполь з окупованого Донецька, пережила осадю Маріуполя та дивом вибралася з неї. Прі цьому її монолог на диво емоційно рівний, а окремі діалогові вкраплення в нього не передбачають участі інших персонажів у сценічному дійстві. Авторка в обговоренні п'єси наголосила, що створювала вербатім, записуючи у Варшаві розповідь однієї з українських біженок, що зустрічалася з цією жінкою кілька разів, аби укласти її розповідь у ту художню канву, якою бачилася п'єса після першої зустрічі. Показовою для такого тексту є майже відсутність ремарок (їх усього кілька, вони маркують зовнішнє вторгнення звуку – *«Дзвінок на телефоні»*, *«Звук падаючої авіабомби»*, *«Звук автоматної черги»*, *«Хтось намагається виломати двері»*, *«Звук обстрілу»*), тут переважають прості та короткі речення у мовленні протагоністки, чим створюється ефект «живого» і начебто «простого» спілкування, проте через таку позірну «простоту» текст настільки напружений, що його за емоційним впливом «можна порівняти зі страшною документальною стрічкою «20 днів у Маріуполі»»³⁵.

У п'єсі «Один день» Лени Кудасової хвора жінка-пенсіонерка, яка виїхала з окупованого Донецька і тепер мешкає в орендованій однокімнатній квартирі у невеличкому містечку Донецької області, у сценічному монолозі проживає 23 лютого 2024 року – так само болісно, як проживала інші дні поза своїм полишеним домом уже майже 8 років, у порожнечі та зупиненому часі, через неймовірні зусилля над собою дотримуючись елементарних щоденних процедур, без емоцій

³⁵ Гайшинець А. Передмова. Дисперсія війни. Драма Панорама 2023: Антологія п'єс-переможниць драматургічних конкурсів. Харків : Видавець Олександр Савчук, 2023. С. 13.

та мети, силкуючись позбутися спогадів про покинуте місто і колишнє життя. Ані прихід сина, ані дзвінок волонтерки від благодійної організації, супроводжувані великими віртуальним і реальним діалогами, не змінюють цього тягучого самотнього монологічного існування, не надають йому жодного сенсу і шансу вийти за його межі. «Я написала цю п'єсу, тому що для таких, як я і моя сім'я, війна почалася не у 2022, а у 2014. Це складний текст. Про жінку, яка живе 8 років, як один день... Яка хоче в Донецьк. Симулює деякі захворювання, аби маніпулювати сином... Це по суті текст про початок повномасштабного вторгнення»³⁶, – засвідчила авторка п'єси. Львівський академічний драматичний театр імені Лесі Українки втілює цей твір як «індастріал-драму», запропонувавши глядачам виставу «про втрату дому, пам'ять та мрію про повернення»³⁷.

Анна Галас у п'єсі «Хроніки евакуйованого тіла і загубленої душі» тонко вловила та зафіксувала емоційний стан, який багато хто пережив у перші місяці повномасштабної агресії, вимушеної евакуації, перебування поза межами свого дому і своєї країни. Її протагоністка, молода жінка з дітьми, яка виїхала спочатку на захід України, а потім у безпечну європейську країну (у тексті згадано Стокгольм), роздвоюється на дві іпостасі, які промовляють свої автономні аспекти колись єдиного цілого, – на «Я-тіло» – «беземоційну, безчуттєву оболонку», яка говорить про себе у третій особі та створює ілюзію реальності життя, та «Я-душу» – «емоційну та емпатичну субстанцію», яка промовляє від першої особи і віддалено пропускає через себе все, що відбувається в Україні – безкінечні повітряні тривоги та ракетні атаки, російські звірства на окупованих територіях, розбомблений вокзал у Краматорську, трагедію Маріуполя... А головне, що Тіло фіксує історії різних людей, аби потім, колись, знову з'єднатися з Душею та написати про це для інших поколінь. По суті, це також моноп'єса, яку сміливо можна розділити на двох акторів, і під час сценічних читань «Жива антологія» режисерка Олена Аль Юсеф цим скористалася, ввівши в озвучення тексту актора-чоловіка та акторку-жінку, що дозволило створити проникливу візуальну історію. Анна Галас наголошує: *«Ті драматургічні тексти, які написані у перші місяці війни, цінні не сюжетною лінією чи драматургією, а власне фіксацією того, що люди відчували і записували.*

³⁶ Аленькова Н. Краматорчанка Лена Кудяєва написала п'єсу про війну, про жінку, яка проживає кожен день однаково і хоче в Донецьк. URL: <https://vp.donetsk.ua/gorod-region/gorod/113967-kramatorchanka-lena-kudayeva-napisala-p-esu-pro-vijnu-pro-zhinku-yaka-prozhivaє-kozhen-den-odnakovo-i-khoche-v-donetsk>

³⁷ Остання прем'єра сезону у Театрі Лесі: чим особлива вистава «Один день»? URL: <https://teatrlesiv.lviv.ua/odyn-den-osoblyvosti/>

Тому що написати про це через рік-два-три-п'ять вже неможливо. Вже будеш по-іншому це писати...»³⁸.

Оксана Савченко створює «Моє пекло» як п'єсу з дзеркальними персонажами у двох поколіннях: її героїня українська біженка Олена, рятуючись з дочкою від війни, опиняється у родині німкені Хелени. Тут стикаються не лише два несумісних менталітети – українська жага внутрішньої свободи, завжди проявленої назовні, та німецький «орднунг» з його граничною регламентованістю та бажанням усіх загнати у визначені рамки: тут протистоять люди, які, навіть евакуювавшись, перебувають у війні 24/7, і ті, хто не розуміє, наскільки інших може поглинати війна – аж настільки, що вони не бачать і не відчувають, що відбувається з їхніми рідними дітьми. Проте і німецький «орднунг» не рятує від міжпоколінневих розбіжностей Хелени з її сином, і виявляється, що обидві жінки можуть порятувати дітей одна одною. Авторка, працюючи з травмою війни, показує, як війна робить травматичними інші переживання та досвіди. Відтак у п'єсі дуже інтенсивна дія з багатьма перипетіями, які відбуваються не лише у квартирі Хелени, але й у снах Марисі, Оленої дочки, та на гарячий телефонній лінії для самогубців. Сумський національний театр ім. М.Щепкіна побачив у «Моєму пеклі» «соціальну драму»³⁹. Водночас, анонсуючи виставу за цією п'єсою для німецької публіки, її назвали «соціокритичною трагікомедією про складні взаємовідносини між німецькими господарями та українськими біженцями»⁴⁰.

Одним із жанрових маркерів драматургії повномасштабної війни є п'єси, створені як родинні історії («Молочайник», «Стікери», «Перевізник»), при цьому історії родин несхожі між собою, але в них багато трагедій та авторських візій війни.

П'єса «Молочайник» Оксани Гриценко має 5 жіночих ролей різного віку, що є в якійсь мірі потребою часу та відповіддю на запити театрів, оскільки у багатьох театральних трупах чоловіків мобілізовано на фронт. П'єсу побудовано як внутриродинну комунікацію жінок в окупованому росіянами херсонському селі Кавунівка у квітні 2022 року, напередодні Великодня. Дуже важливо, що авторка не користується «плакальною» матрицею пережиття окупації, завдяки чому їй вдається показати унікальну вітаїстичну силу українського жіноцтва всіх поколінь. Драматургиня згадує: «Я брала інтерв'ю у людей, які виїхали

³⁸ Атаманчук І. Панорама драм нашого життя: презентація антології п'єс та театр у бібліотеці. URL: <https://novyny.kr.ua/society/2024/02/02/201610.html>

³⁹ Сумчан запрошують на сценічні читання. URL: <https://www.shans.com.ua/?m=news&nid=75820>

⁴⁰ My Hell by Oksana Savchenko. URL: <https://heidelberg-hilft-ukraine.de/event/%D0%B2%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%B2%D0%B0-my-hell25022024/>

з окупації, збирала історії від родичів, які там залишилися. Мене цікавило не тільки сумне і страшне (цього вистачало і в новинах), але також дивне і навіть смішне»⁴¹. Тож визначення нею жанрової матриці свого твору як трагікомедії є абсолютно релевантним, адже під час сценічного читання у режисурі Андрія Іванюка люди у залі багато сміялися, а потім завмирили від чергової трагедії та чергової наруги окупантів над українками, від чого сама дія не набувала непереборної трагедійності, а розвивалася далі на коливанні емоційних амплітуд.

Дмитро Носовський у «Стікерах» теж пише про окупований Херсон, родина його персонажок обмежується жінкою, яка має хворобу Альцгеймера, деменцію та цукровий діабет (на тлі війни та окупації її хвороби загострюються), та її дорослою дочкою, яка довго намагається дати раду собі й хворій матері в окупованому місті, а тоді втікає за кордон, залишивши матір саму у квартирі, обклеєній різнокольоровими стікерами з нагадуваннями та засторогами. Розвиток дії проявляє попередні родинні травми обох жінок, а історії другорядних персонажів – сусіда та медсестри – створюють додаткову стереоскопічність пережиття окупації в місті, де люди опинилися кинутими напризволяще. Сприйняття війни очима безпомічної людини з Альцгеймером – дуже вдалий драматургічний ракурс, який виводить рефлексію за межі конкретної родини та глобалізує російську агресію як абсурд і абсолютне зло.

Ніна Захоженко у «Перевізнику» подає дві родинні історії в окупованому селі між Херсоном і Николаєвом: йдеться про дуже різні родини заможного сільського старости, який відзначається співпрацею з окупантами, на яку іде, аби зберегти свій розкішний будинок і забезпечити власного сина, та розлученого водія Петра, який живе з матір'ю та юною дочкою, скніє у вічному безгрошів'ї, і якому раптом випадає шанс спекулювати на завезених у село продуктах та предметах першої необхідності. Тут ми бачимо, як поступово оформлюється стихійний спротив селян тому злу, яке гротескно персоніфіковано в особах окупантів. Розв'язка п'єси показує, що, з одного боку, окупація трагічна для обох родин, які поставлені у центр оповіді, а з другого – що прописаним росіянам не вдається повернути історію назад і затягти українців у нову імперію, адже їх тихий спротив неможливо здолати.

П'єси антології, побудовані за кумулятивним принципом «нанизування» історій («Мемель – Дніпро», «Примарна земля»), привертають

⁴¹ Канівець П. Одеський ТЮГ дарує глядачеві першу в Україні професійну постановку «Молочайника». URL: https://odessa-daily.com.ua/news/odeskij-tyug-daruglyadachev-pershu-v-ukran-profesjnu-postanovku-molochajnika-id92858.html?utm_campaign=website_links&utm_source=odessa-daily.com.ua&utm_medium=website&utm_content=home_slider_pic2

увагу різнофокусністю та мозаїчністю драматургічної дії, різними авторськими тлумаченнями війни та її сприйняття.

Текст «Мемель – Дніпро» Артура Сумарокова за своїм форматом не є власне драматургічним (тут ми звертаємо увагу, що цей автор загалом працює з постдрамою, ознаками якої вважаються концепти, асоціації, фрагментований конфлікт світоглядного рівня). При наявності діалогів та змодельованих мізансцен тут дуже багато текстових фрагментів, розрахованих на виголошення сторонньою щодо драматургічного дійства особою, і без цього текстового масиву цілісність твору розпадається. Причому йдеться не про мінімалізоване коментування та роз'яснення, які властиві традиційному театрові з імпліцитною постантю наратора/коментатора прі домінуванні драматургічної дії: тут власне сценічні епізоди скоріше ілюструють основну наративну оповідь, емоційно її підсилюють, мовби розігруючи її фрагменти. Саме постать наратора з'єднує три фрагментованих епізоди різних війн – Першої світової (1916 р.) на території росії, Другої світової (1943 р.) у литовському містечку Мемель та повномасштабної російської агресії (2022 р.) в окупованому Херсоні. Сам драматург наголошує, що створював цей текст «з урахуванням літературної традиції такого екстремального напрямку як сплаттерпанк»⁴², тобто, екстремальний хоррор, хоча в українському контексті поки проблематично просувається розуміння, що «що письменники кривавого хоррору не є другосортними громадянами літературного світу»⁴³.

У «Примарній землі» Андрій Бондаренко об'єднує різні епізоди однієї війни, яка переживається різними персонажами за різних обставин – на прийомі у лікаря-психолога, в окопі на полі бою, в окупованому селі, у кімнаті для допитів та катувань, та знову на прийомі у лікаря-психолога. Драматургові вдається створити пластичні образи ворогів та дошукатися глибинних причин масового «розлюднення» українців щодо росіян, які починають сприйматися як непотреб, біосміття – разом зі своєю мовою та культурою.

Мегагротескний текст «Орден застелених ліжок» Лена Лягушонкова присвятила анатомічному препаруванню росіян як ментального зла: вона відправляє своїх потенційних читачів/глядачів у російське Задзеркалля, в якому молоді хлопці мріють стати російськими

⁴² Тиждень актуальної п'єси. URL: <https://www.facebook.com/playsweek>, допис від 14 листопада 2023 р.

⁴³ Жакіття поруч. Кілька слів про сплаттерпанк. URL: <https://pidval.wordpress.com/2016/09/20/%D0%B6%D0%B0%D1%85%D1%96%D1%82%D1%82%D1%8F-%D0%BF%D0%BE%D1%80%D1%83%D1%87-%D0%BA%D1%96%D0%BB%D1%8C%D0%BA%D0%B0-%D1%81%D0%BB%D1%96%D0%B2-%D0%BF%D1%80%D0%BE-%D1%81%D0%BF%D0%BB%D0%B0%D1%82%D1%82%D0%B5/>

загарбниками та завойовувати світ, матері безнадійно шукають своїх синів, чії трупи не забирають з України, з кожної дірки лізе російська пісенна попса, «населеніє» кляне Америку і прославляє Путіна, матір і дружина не можуть поділити гроші загиблого, а на вулиці з росіянками розмовляє Ленін. Про жанр такого тексту говорити складно, але тяжіння до балаганного дискурсу кидається в очі.

Хоча у публікаціях про презентацію антології «Драма Панорама 2023» зазначалося, що «більшість творів публікується вперше, але частина з них вже має успішну історію сценічних читань та втілень на національних та іноземних сценах»⁴⁴, це твердження не зовсім коректне, адже «Хроніки евакуйованого тіла і загубленої душі» було надруковано в «Антології 24»⁴⁵, «Перевізника» – в антології «Неназвана війна»⁴⁶, «Примарну землю» в англійському перекладі вже було видано окремою книгою, п'єси «Мое пекло», «Стікери», «Молочайник», «Примарна земля», «Перевізник», «Мемель – Дніпро» оприлюднено у Лонг-листі конкурсу «Липневий мед» на порталі ukrdramahub⁴⁷, зрештою, окрім «Ордену заселених ліжок», на момент виходу антології усі інші п'єси також було розміщено на ukrdramahub.

3. Актуальні драматургічні дискурси епохи війни

Показовою є тенденція перемоги у різних драматургічних конкурсах 2023 р. («Драма.UA», «Тиждень актуальної п'єси», «Липневий мед», «Auroга» (Польща), «Reboot Festival» (Велика Британія)) саме п'єс про війну. Адже війна, на думку Анастасії Гайшинець, є тим «тематичним фреймом», який «не зробив антологію еклєктичною попри те, що ці тексти досить різні за стилем і за формою авторського висловлювання»⁴⁸.

Навіть попередні жанрові аспекти вже засвідчили, що авторами антології охоплено та репрезентовано різні аспекти війни, художне сприйняття якої вже зазнало суттєвих трансформацій порівняно з тим, як її акцептували до 2022 р.: «війна для авторів вже не якимось монолітним злом, тексти вже не пишуться на основі вербатимів, з позиції опису поневірянь жертви або саморефлексії після втрати дому і пошуку нової ідентичності. Цей період в українській драматургії нового часу зали-

⁴⁴ Панорама театрального краєвиду. Презентація новітньої антології «Драма Панорама 2023». URL: <https://zbruc.eu/node/117474>

⁴⁵ Антологія 24. Львів : ФО-П Леонова Анастасія Романівна, 2022.

⁴⁶ Неназвана війна: антологія актуальної української драми. Київ : Світ знань, 2023.

⁴⁷ Лонг-лист «Липневий мед 2023». Вечірня сцена – п'єси для дорослої аудиторії. URL: <https://ukrdramahub.org.ua/collection/lonh-lyst-lypnevyy-med-2023-vechirnya-stsenaryesy-dlya-dorosloyi-audytoriyi>

⁴⁸ Гайшинець А. Передмова. Дисперсія війни. Драма Панорама 2023: Антологія п'єс-переможниць драматургічних конкурсів. Харків : Видавець Олександр Савчук, 2023. С. 12.

шився позаду. Тепер автори глибше вдивляються і у війну, і в самих себе у цій війні, і в тих, хто їх оточує. Тепер війна у п'єсах розщеплюється на десятки відтінків, з якими можна працювати як з окремими темами, обтяженими спільними трагічними обставинами»⁴⁹. Якщо опрацювати тексти антології докладно, таких відтінків буде дуже багато. У першому ж наближенні зосередимося на тих провідних дискурсах нинішньої війни, які репрезентують 10 п'єс збірки «Драма Панорама 2023».

Рецептивна динаміка відчувається у внутрішніх межах аналізованого текстового корпусу. Якщо Лена Кудяєва веде мову про те, що війна забрала у колишньої мешканки Донецька ще 2014 р., та завершує п'єсу «Один день» початком доби 24 лютого 2022 р., то решта творів уже перегортає цю дату. Так, «Марафон «Російська рулетка»» Катерини Пенькової розпочинається з перших ранкових авіанальотів на Маріуполь та віри містян у те, що всі атаки буде відбито українськими військовими; текст Анни Галас «повертає до початку повномасштабного вторгнення рф, коли більшість українців була налякана, розгублена і пригнічена. Драматургиня передала свої власні емоції, які були співзвучні емоціям мільйонів», тож глядачі сценічних читань цієї п'єси у Запоріжжі констатували, що «запоріжці повернулися у перші місяці війни, коли повітряні тривоги, а тим більше – прильоти ворожих ракет були ще такими незвичними...»⁵⁰. І далі хронологія подій у різних п'єсах охоплює весь 2022 і навіть частково 2023 р.

Втрата дому, втеча та еміграція об'єднуються у кількох п'єсах в єдине смислове поле великого переміщення, викорінювання та непевності у завтрашньому дні, непорозуміння, ностальгії за втраченим та усвідомлення непроминальної цінності того, що забирає війна. Протагоністка Лени Кудяєвої «через окупацію Донецької області росією втратила власний дім, вже вісім років проживає кожен день однаково. Вона не має сил і мети жити в реальності. Натомість її поглинають спогади, телепередачі і сни. Вона, щоразу зриваючи листок календаря, сподівається, що новий день буде ліпший»⁵¹. Протагоністка Анни Галас не може спокійно дивитися на білий колір одягу у передвеликодньому

⁴⁹ Гайшинець А. Передмова. Дисперсія війни. Драма Панорама 2023: Антологія п'єс-переможниць драматургічних конкурсів. Харків : Видавець Олександр Савчук, 2023. С. 12.

⁵⁰ Запорізька І. Діалог душі і тіла: київські актори повернули запоріжців у перші місяці повномасштабної війни. URL: https://www.mv.org.ua/news/273233-dialog_dushi_i_tila_kiivski_aktori_povernuli_zaporizhchiv_u_pershi_misjaci_povnomasshtabnoi_vini.html?fbclid=IwAR3Zfo5zyu34zOVokug-3lhgUAx9_edWA2_xB9U6g3xYvA5RGpXLim0ELJ0

⁵¹ Аленькова Н. Краматорчанка Лена Кудяєва написала п'єсу про війну, про жінку, яка проживає кожен день однаково і хоче в Донецьк. URL: <https://vp.donetsk.ua/gorod-region/gorod/113967-kramatorchanka-lena-kudyaeva-napisala-p-esu-pro-vijnu-pro-zhinku-yaka-prozhivaє-kozhden-den-odnakovo-i-khoche-v-donetsk>

Стокгольмі і не розуміє, як можна бути у святковому білому вбранні, коли стікає кров'ю український Маріуполь. Для української біженки у п'єсі Оксани Савченко перебування у чужому домі за кордоном перетворюється на справжнє пекло, оскільки конфлікт менталітетів накладається на травматичне переживання війни українкою, яка перебуває в чужому домі та важко пристосовується до його регламентацій, абсурдних з точки зору вільної людини. Протагоністка Катерини Пенькової теж свідчить про свою маріупольську історію, вже перебуваючи за межами України. Усі ці історії несхожі, засвідчують неуніверсальність подібного досвіду у різних людей і родин. Водночас цей дискурс дуже щільно перетинається з проблематикою жінок у війні – незалежно від того, скільки їм років, які у них стосунки із власними дітьми чи батьками, вони лишайються в Україні чи рятуються в інших країнах.

У більшості інших п'єс антології жінки різного віку так чи інакше стають жертвами війни. Протагоністка Катерини Пенькової розповідає, як маріупольські матері рятували своїх поранених дітей, при цьому не знаючи про долю інших дітей, залишених із випадковими людьми, бо у машині швидкої допомоги бракувало місця; як жінки виходили з підвалів на пошуки їжі та ліків і отримували важкі поранення, як шукали своїх загублених дітей і не вірили у їхню смерть. Стара донецька жінка у п'єсі Лени Кудасової разом із втраченим донецьким домом втратила і себе, не може віднайти ані сенс власного життя, ані сили повноцінно жити і відчувати. Українська біженка у п'єсі Оксани Савченко морально пригнічена та виснажена, вона навіть не помічає, що відбувається з її донькою-підлітком, тож єдине її бажання – це повернутися у своє минуле життя. Підприємлива старша дочка родини Писаренків у п'єсі Оксани Гриценко занає фізичних катувань окупантів, молода дівчина Юля у п'єсі Андрія Бондаренка після перебування у полоні має своєрідний посттравматичний синдром, і коли настає повня, вона *«їздить на старі руїни вбивати осиноним кілком примарних росіян»*⁵². У п'єсі Ігоря Носовського війна загострює важкі хвороби старої жінки Тетяни, змушує тікати з дому її доньку Юлю, а у медсестри Оксани забирає коханого чоловіка. У п'єсі Артура Сумарокова під час евакуації з Херсона кадірівці гвалтують та вбивають молоду дівчину Машу. У п'єсі Ніни Захоженко російські військові поклали око на красуню Ірку, і батькові нічого не лишається, як спробувати вивести її з села, навіть ціною власного життя. У п'єсах антології хтось із жінок воліє про своє скривдження мовчати

⁵² Драма Панорама 2023: Антологія п'єс-переможниць драматургічних конкурсів. Харків : Видавець Олександр Савчук, 2023. С. 208.

(«Молочайник»), комусь пощастило опрацювати це як пережиту травму («Примарна земля»), комусь вдається втекти («Перевзник»), а у когось навіть немає шансу вижити («Мемель – Дніпро»). Жіночі дискурси війни в антології не обмежуються матерями, які рятують своїх і чужих дітей, дівчатами, які прагнуть втекти від окупантів, та скривдженими згвалтованими жінками. Окремо варто сказати про образи бабусь як жіночої першооснови українських родин. Про свою бабусю, яка незліченну кількість разів у ХХ столітті *«втрачала свій дім, щоб створити його знову і знову на новому місці»*⁵³, згадує Анна Галас. Баба у п'єси Ніни Захоженко не лише оберігає свою онуку Ірку від зазіхань росіян, але й поступово додає отруту у самогонку, яку російські солдати забирають з її хати. Але найоколотнішим у контексті образу бабусі як символу незламності Роду стає Баба у п'єси Оксани Гриценко, весь текст якої сприймається як «химерна історія про переживання жінок під час війни, про жіночі радощі та печалі, про почуття вразливості і водночас про внутрішню силу протистояння своїм страхам, про те, як трансформувалося відчуття безпеки, про те, що допомогло вижити, про те, що дарувало надію»⁵⁴. Баба, колишня сувора сільська вчителька, неочікувано для всієї родини виявляється агенткою українського спецназу, оскільки вона відшукала у месенджері одного зі своїх учнів, керівника групи сил спецоперацій, та стала передавати йому координати окупантів, по яких український спецназ потужно відпрацьовував на знищення.

Трагедія і спротив українського півдня – один із провідних дискурсів збірки. Тут і трагедія маріупольців, сповнена історій про те, як звичайні містяни ставали рятувальниками та парамедиками («Марафон «російська рулетка»»), і пережиття окупації Херсона у драматургічній спробі «поєднати три війни (Першу Світову, Другу Світову та війну росії проти України) через історію однієї сім'ї, що була інфікована насиллям»⁵⁵ («Мемель – Дніпро»), і розрізнені вчинки «негероїчних» українців, які сукупно складаються у панораму героїчного народного спротиву агресорові («Перевзник») як «історія про окупацію, про виживання і спротив, про життєві стратегії «маленьких людей» і про Велику Історію, яка раз у раз повторюється, перемелюючи долі і перетворюючись на

⁵³ Драма Панорама 2023: Антологія п'єс-переможниць драматургічних конкурсів. Харків : Видавець Олександр Савчук, 2023. С. 337.

⁵⁴ Канівець П. Одеський ТЮГ дарує глядачеві першу в Україні професійну постановку «Молочайника». URL: https://odessa-daily.com.ua/news/odeskij-tyug-daru-glyadachev-pershu-v-ukran-profesjnu-postanovku-molochajnika-id92858.html?utm_campaign=website_links&utm_source=odessa-daily.com.ua&utm_medium=website&utm_content=home_slider_pic2

⁵⁵ Тиждень актуальної п'єси. URL: <https://www.facebook.com/playsweek>, допис від 14 листопада 2023 р.

Міф»⁵⁶; «Молочайник», де «кожна героїня п'єси переживає вторгнення російської армії по-своєму, але всі разом вони протистоять жахам воєнного часу, зберігаючи при тому гідність і внутрішню силу»⁵⁷), і нова міфологія війни, адже, наприклад, Молочайника у критиці вже охрестили «Херсонським Зорро», говорячи «про нову херсонську народну легенду – про істоту Молочайника-визволителя, демона-месника, вирощеного із зерен молочаю. Персонаж Молочайник був придуманий драматургом як прообраз Голема, який захищав жителів єврейських містечок в минулому столітті під час погромів»⁵⁸.

Метаморфози свідомості людини під час війни у сучасній драмі далеко не завжди приналежні до героїчного дискурсу. Наприклад, херсонець Ігор Носовський «провів у окупованому Херсоні 252 дні. За весь цей час не написав жодного тексту, лише спостерігав, як змінюються люди в умовах постійного терору. Коли наважився написати про це, прийшов до висновку, що в моїй голові всі події хаотично перемішались, наче загубились у часі та просторі. Так і народилась ідея тексту «Стікери»»⁵⁹. Тож оформлюється зовсім негероїчний сюжет, в якому «війна та окупація виступають лише фоном на тлі внутрішніх проблем: відносин у сім'ї, де люди намагаються любити одне одного»⁶⁰, а сама «напівдокументальна історія, заснована на реальних подіях», виходить «не про патріотизм і не про зраду», а «про пересічних людей, у життя яких увірвалася війна. Загострюються сімейні проблеми українців, пронизливо сприймаються теми, про які не завжди говорять у суспільстві. Але як бути, коли щем розриває душу?»⁶¹. Втрата пам'яті, пов'язана з хворобою Альцгеймера, з одного боку, є рятівною для старої жінки Тетяни, бо персонально для неї знімає емоційну напругу пережиття окупації, а з другого боку, перетворюється на метафору повільного невідворотного вмирання. Але ж ми вже бачили таке саме повільне вмирання у форматі не-життя, неспроможності людини дати собі раду у чужому домі, коли разом із власним домом людина втратила і себе, у драмі «Один день».

⁵⁶ Читання п'єси «Перевізник», авторка Ніна Захоженко. URL: <https://navcolo.space/event/65c6ad7ebd2b1776aec03a61>

⁵⁷ Херсонський Зорро. URL: <https://dumskaya.net/news/kuda-poyti-v-odesse-voyna-v-fotografiyah-lyubov-182471/ua/>

⁵⁸ Там само.

⁵⁹ Тиждень актуальної п'єси. URL: <https://www.facebook.com/playsweek>, допис від 15 листопада 2023 р.

⁶⁰ theatersadovskogo. TEATR САДОВСЬКОГО. URL: <https://www.instagram.com/reel/C0cRyenNq2I/>

⁶¹ Прем'єра драми «Стікери». URL: <https://teatr.vn.ua/ru/news/premyera-dramy-stikery>

П'єси антології демонструють два типи «розлюднення» українців у війні, яке стосується лише росіян. Насамперед, це сприйняття ворогів як не-людей: саме таким постає віртуальний кат, який полонив українську дівчинку-біженку підліткового віку у снах («Моє пекло»); російських окупантів українці маркують як «срань»⁶², вони сприйняті люди показово втрачають навіть людську подобу, перетворюючись на ненажерливих істот на чотирьох лапах, скидаючись на «велику надуту волохату жабу з зубами», яка «ковтає останню річ і раптом загоряється, а тоді вибухає, розвіюючись смердючим димом»⁶³; російський ФСБшник наново приміряє на себе достоєвщину «тварь я дрожащая или право имею?», перелицьовуючи її у «важливе питання»: «а чи зможу я бути тим нацистом, який мучає дітей? Чи зможу я різати дітям пальці, руки, палити їхні ноги, виривати язики, вирізати червону зірку у них на грудях?.. Так от. Я зміг. Я можу це робити завжди»⁶⁴; у лікаря-психотерапевта, який працює з травмами війни, у сірниковій коробочці в столі живе гомункул росіянина, подарований другом-біохіміком, і цей гомункул конає у корчах лише від вигляду підручника з української мови, не кажучи вже про його реакцію на читання правил з цього підручника – і, катуючи українством цього символічного росіянина, лікар щораз отримує моральну сатисфакцію, стримуючи себе, аби не прибити цього персонажа тапком («Примарна земля»); подумки вбиває своїх катів-кадирівців, які згвалтували та вбили його дівчину, херсонський юнак Макс («Мемель – Дніпро»); систематично підтруюючи окупантів самопальною абрикосівкою, Баба називає їх «іродовими псами», які «прийшли на землю божу тіла в'ялити, серця сушити, червону кров збавляти, жовту кость ламати», та закликає їх: «Повертайтеся до своєї моровиці. Там вбивці, твалтівники, беззаконники і безбожники»; показово, що після вживання бабиної абрикосівки окупант «чудить, бігає і кричить по-козлячому», а Баба розважливо коментує, що «коли людина в козла перетворюється, важко з цим щось зробити. Випускай його, хай по полю день-другий побігає, трави-лободи наїється, в землі скупається, може, щось людське в ньому й прокинеться»⁶⁵ («Перевізник»). У багатьох п'єсах антології показово знетронюється російська культура, хоча парадоксально, що автори драматургічних текстів (здебільшого це молодь, яка народилася та набула творчого голосу у незалежній Україні) досі не можуть обійтися

⁶² Драма Панорама 2023: Антологія п'єс-переможниць драматургічних конкурсів. Харків : Видавець Олександр Савчук, 2023. С. 186.

⁶³ Там само. С. 195.

⁶⁴ Драма Панорама 2023: Антологія п'єс-переможниць драматургічних конкурсів. Харків : Видавець Олександр Савчук, 2023. С. 199, 200.

⁶⁵ Там само. С. 299–300.

без російської мови для маркування мовленнєвих характеристик окремих персонажів, що ми бачимо у Ніни Захоженко, Артура Сумарокова, Ігора Носовського. А от, наприклад, Андрій Бондаренко не переходить на російську: навіть там, де його персонажі наголошують, що говоритимуть російською, текст продовжується українською мовою, і реципієнт включається у запропоновану драматургом гру, сприймаючи це як мовлення ворога. Щоправда, у Артура Сумарокова російські пісні звучать як блатний жаргон, а в останньому епізоді п'єси спілкування російською мовою нав'язують кадірівці як представники підкореного росіянами етносу, у Ігора Носовського російською розмовляє херсонєць-мародер, а Ніна Захоженко пропонує «тригер-попередження від авторки», що «у п'єсі використовується російська мова для росіян та російськомовних персонажів (не більше 20% тексту). Пропоную перекладати їх за допомогою субтитрів, дубляжу та інших художніх засобів, щоб залишити специфіку природного мовлення цих дійових осіб»⁶⁶. Проте російська мова у сценічних читаннях і виставах на українській сцені продовжує зберігатися, хай і у такий спосіб, що само по собі викликає опір реципієнтів.

А ще маємо окремих драматургічний текст «Орден застелених ліжок», повністю присвячений анатомічному препаруванню російської «цивілізації смерті» та написаний здебільшого російською мовою. Цей текст Лени Лягушонкової виявився найбільш проблематичним під час обговорення у форматі читань «Жива антологія»: йому закидали відсутність цільової аудиторії в Україні, а авторці – небажання працювати з українською мовою, просування російської картини світу. Доцільність/недоцільність російськомовних текстів в українській драматургічній антології через 2 роки після повномасштабного російського вторгнення справді є доволі тригерним питанням, і режисерка Олександра Кравченко говорила, що її актори відмовлялися працювати з цим матеріалом, оскільки взагалі не сприймали його⁶⁷. Присутні на читаннях представники Театральної лабораторії Брехні у рефлексіях про цю п'єсу фіксували наступні позиції: «тебе як глядача занурюють у всесвіт російської мемної крінжатики», «текст потрібен західній публіці як протизвага нашестю російських «митців», які відбілюють своїх «невінних мальчиків»»; «90% тексту – російською мовою, що породжує дискусію, наскільки в цьому є необхідність»; «на третій день після читання виникла думка, що цей текст модно використовувати

⁶⁶ Драма Панорама 2023: Антологія п'єс-переможниць драматургічних конкурсів. Харків : Видавець Олександр Савчук, 2023. С. 279.

⁶⁷ Відеозапис читання та фахового обговорення п'єси «Орден застелених ліжок» Лени Лягушонкової. URL: <https://m.youtube.com/watch?v=SjlmxYKKyK4&fbclid=IwAR24AqhZy9vNuiVD90DxSJiaqdNjKzQGY3sA9RY7ErsHq7wn-eSGfyRhCQ>

в нашій країні як лакмусовий папірець для виміру того, наскільки наше суспільство одужує від колоніальної травми», «через тиждень виникла думка, що ... метою вистави має бути порожній зал по завершенню»⁶⁸.

І на завершення наведу загальне резюме ініціатора проєкту Дмитра Тернового: «Зрозуміло, що ми живемо у війні. Драматургія найбільш реактивно відгукується на сьогоднішній день, тому основна тема в сучасних українських п'єсах – війна, війна і війна. Але якщо минулого року це була скоріше фіксація того, що відбувається, то зараз вже йде і певна рефлексія, і художнє осмислення, тому тексти набувають глибини. Це такий період, ми маємо його пройти. Тема війни нас ще довго не відпуститиме, зрозуміло. Але чомусь мені здається, що за рік-два вже з'явиться певна тематичне розмаїття»⁶⁹.

ВИСНОВКИ

Як бачимо, переможцями різних драматургічних конкурсів як в Україні, так і за її межами 2023 р. стали п'єси про російську агресію та український опір, що є особливо показовим для тих драматургічних активностей, які до 2021 року включно допускали розгляд російськомовних п'єс та заперечували будь-яку героїзацію як можливу драматургічну стратегію. В результаті у ТОП-10 зрізу поточної української драми, представленого в антології «Драма Панорама 2023», увійшли лише п'єси, які осмислюють повномасштабний етап російської війни проти України, суттєво доповнюючи спектр уже виданих книжкових та наповнених віртуальних антологій цього проблемно-тематичного реєстру, а передбачена проєктом «Драма Панорама 2023» активна промоція у різних містах України сприятиме популяризації текстів цього видання у фаховому драматургічно-театральному середовищі.

АНОТАЦІЯ

На тлі повномасштабної агресії росіян в українському драматургічно-театральному середовищі виникають різні об'єднанчі ініціативи і проєкти, і одним із успішних результатів розвитку глобальної середовищної ініціативи «Ukrainian Drama Network» можна вважати антологію п'єс «Драма Панорама 2023», видану окремою книжкою і задуману як щорічне видання ТОП-10 сучасних українських п'єс, що перемогли у різних драматургічних конкурсах в Україні та

⁶⁸ Театральна лабораторія Брехні. URL: <https://www.facebook.com/profile.php?id=61554903232781>, допис від 26 грудня 2023 р.

⁶⁹ Гайшинець А. Драматург Дмитро Терновий: «Тема війни нас ще довго не відпуститиме, але за рік-два вже з'явиться тематичне розмаїття». URL: https://lb.ua/culture/2024/01/07/592382_dramaturg_dmitro_ternoviy_tema.html?fbclid=IwAR3USn9z_d7jraWkXUwhgVbVks1JNeY_wjc1PsJWN71sdxn9fE2vQVMfG04

Європі. Закономірно, що 2023 р. у різних конкурсних активностях найвищі нагороди здобули саме п'єси про війну. Успішним промокейсом можна вважати публічну презентацію «Жива антологія» усіх включених до антології «Драма Панорама 2023» п'єс під час сценічних читань та фахових дискусій, а також велике турне проекту Україною. Проаналізовано жанрову та дискурсивну специфіку антології, окреслено її проблемні та тригерні зони.

Література

1. Аленькова Н. Краматорчанка Лена Кудасєва написала п'єсу про війну, про жінку, яка проживає кожен день однаково і хоче в Донецьк. URL: <https://vp.donetsk.ua/gorod-region/gorod/113967-kramatorchanka-lena-kudaeva-napisala-p-esu-pro-vijnu-pro-zhinku-yaka-prozhivaє-kozhen-den-odnakovo-i-khoche-v-donetsk>

2. Антологія 24. URL: <https://paradefest.com.ua/anthology24/#intro>

3. Антологія 24. Львів: ФО-П Леонова Анастасія Романівна, 2022. 446 с.

4. Атаманчук І. Панорама драм нашого життя: презентація антології п'єс та театр у бібліотеці. URL: <https://novyny.kr.ua/society/2024/02/02/201610.html>

5. Бондарєва О. «Антологія 24»: нові драматургічні практики в осмисленні війни. Культурно-мистецькі практики: світовий та український контекст : наукова монографія. Рига, Латвія : “Baltija Publishing”, 2023. С. 17–31.

6. Відбудеться презентація драматургічної збірки «Драма Панорама 2023». URL: <https://chytomo.com/vidbudetsia-prezentatsiia-dramaturhichnoi-zbirky-drama-panorama-2023/>

7. Відеозапис читання та фахового обговорення п'єси «Марафон «Російська рулетка» Катерини Пенькової. URL: <https://m.youtube.com/watch?v=TJbCWi2E1DM&fbclid=IwAR1GBRzzl8k0Y-epH47BNkV7m4YrLNF4kxnuXuSbDjIpVuxKZlBKknPeArM>

8. Відеозапис читання та фахового обговорення п'єси «Мемель – Дніпро» Артура Сумарокова. URL: <https://m.youtube.com/watch?v=LDW4STIZgVw&fbclid=IwAR1ZN2rZxVnLNgZZnNGAqJ7BFcmNKNESCztChQYaADzt1XUT4Knmw5FmQ9M>

9. Відеозапис читання та фахового обговорення п'єси «Моє пекло» Оксани Савченко. URL: <https://m.youtube.com/watch?v=mbdozulE13k&fbclid=IwAR0MTyyFuaNAayXTetd9FGdiZxDnJBnRk3B7ecK0JurOob0Dc g7SFT8NrW0>

10. Відеозапис читання та фахового обговорення п'єси «Молода-чайник» Оксани Гриценко. URL: <https://m.youtube.com/watch?v=bdVBpp1>

Ud5Q&fbclid=IwAR259uLRVuduXa_WbY6HHjNi17HKJ_37MhLTGIpzNEwLT8yKAJiqnCSt8No

11. Відеозапис читання та фахового обговорення п'єси «Один день» Лени Кудаєвої. URL: https://m.youtube.com/watch?si=HRMLW0uOHAmG3qt&fbclid=IwAR0Xu9LAnO45eSI9RbOdzwAidE8H6X_xCkyrPnbvQcrDwKfRT_UWum6bd-A&v=nZaZqX_it0s&feature=youtu.be

12. Відеозапис читання та фахового обговорення п'єси «Орден застелених ліжок» Лени Лягушонкової. URL: <https://m.youtube.com/watch?v=SjlmxYKKyK4&fbclid=IwAR24AqhzY9vNUiVD9oDxSJiaqdNjkzQGY3sA9RY7ErsHq7wn-eSGfyiRhCQ>

13. Відеозапис читання та фахового обговорення п'єси «Перевізник» Ніни Захоженко. URL: https://m.youtube.com/watch?si=xYVziLdHxL_YILDD&fbclid=IwAR0KFipxldx_5G7iAut8Q5GkxhE4zogjvBHF2AeSR9RrqnjrNIOWbt_z6U&v=FrMZuftWDvk&feature=youtu.be

14. Відеозапис читання та фахового обговорення п'єси «Примарна земля» Андрія Бондаренка. URL: <https://m.youtube.com/watch?v=afKeThGQLz0>

15. Відеозапис читання та фахового обговорення п'єси «Стікери» Ігора Носовського. URL: https://m.youtube.com/watch?v=0Tb4no6b-aI&fbclid=IwAR2_i3jsYIQofDn6wBgGVAXx7Vvce4-HVB17Z4LhyWBaAU-XHL4yHVNu0rE

16. Відеозапис читання та фахового обговорення п'єси «Хроніки евакуйованого тіла і загубленої душі» Анни Галас. URL: https://m.youtube.com/watch?v=ElslA4_-Z-Q&fbclid=IwAR28754_4SlvtP1IPxMhwp0JO99fFotSC8ONeBhVHH0kteHTStPcbzgx_A

17. Гайшинець А. Драматург Дмитро Терновий: «Тема війни нас ще довго не відпускатиме, але за рік-два вже з'явиться тематичне розмаїття». URL: https://lb.ua/culture/2024/01/07/592382_dramaturg_dmitro_ternoviy_tema.html?fbclid=IwAR3USn9z_d7jraWkXUwhgVbVks1JNeY_wjc1PsJWN71sdxn9fE2vQVMfG04

18. Гайшинець А. Передмова. Дисперсія війни. Драма Панорама 2023: Антологія п'єс-переможниць драматургічних конкурсів. Харків : Видавець Олександр Савчук, 2023. С. 10–15.

19. Драма Панорама 2023: Антологія п'єс-переможниць драматургічних конкурсів. Харків : Видавець Олександр Савчук, 2023. 403 с.

20. Драма.UA / Drama.UA. URL: <https://www.facebook.com/groups/399256650659886/user/100063617730211/>

21. Жажіття поруч. Кілька слів про сплаттерпанк. URL: <https://pidval.wordpress.com/2016/09/20/%D0%B6%D0%B0%D1%85%D1%96%D1%82%D1%82%D1%8F->

%D0%BF%D0%BE%D1%80%D1%83%D1%87-%D0%BA%D1%96%D0%BB%D1%8C%D0%BA%D0%B0-%D1%81%D0%BB%D1%96%D0%B2-%D0%BF%D1%80%D0%BE-%D1%81%D0%BF%D0%BB%D0%B0%D1%82%D1%82%D0%B5/

22. Запорізька І. Діалог душі і тіла: київські актори повернули запоріжців у перші місяці повномасштабної війни. URL: https://www.mv.org.ua/news/273233-dialog_dushi_i_tila_kiivski_aktori_povernuli_zaporizhciv_u_pershi_misjaci_povnomasshtabnoi_viini.html?fbclid=IwAR3Zfo5zyu34zOVokug-3lhgUAX9_edWA2_xB9U6g3xYvA5RGpXLim0ELJ0

23. Канівець П. Одеський ТЮГ дарує глядачеві першу в Україні професійну постановку «Молочайника». URL: http://odessa-daily.com.ua/news/odeskij-tyug-daru-glyadachev-pershu-v-ukran-profesjnu-postanovku-molochajnika-id92858.html?utm_campaign=website_links&utm_source=odessa-daily.com.ua&utm_medium=website&utm_content=home_slider_pic2

24. Конкурс драматургічного перекладу імені Ірини Стешенко. URL: <https://ukrdrama.ui.org.ua/ua/news/konkurs-dramaturhichnoho-perekladu-imeni-iryny-steshenko>

25. Квятковська О. «Драма-спринт» – шлях сучасної драматургії до українських театрів. URL: <https://olga-kvyatkovska.blogspot.com/2023/12/Drama-sprynt-shliakh-suchasnoi-dramaturhii-do-ukrainskykh-teatriv.html?m=1&fbclid=IwAR1swWgJTzVUBDwHKHcvFEW3hho1KKN49VrDeV026OO5FbWU34MBzTPf7gI>

26. Лонг-лист «Липневий мед 2023». Вечірня сцена – п'єси для дорослої аудиторії. URL: <https://ukrdramahub.org.ua/collection/lonh-lyst-lypnevyu-med-2023-vechirnya-stsena-pyesy-dlya-dorosloyi-audytoriyi>

27. Національна спілка театральних діячів України. URL: <https://www.facebook.com/ukrainiantheater>

28. Неназвана війна: антологія актуальної української драми. Київ : Світ знань, 2023. 512 с.

29. Остання прем'єра сезону у Театрі Лесі: чим особлива вистава «Один день»? URL: <https://teatrlesi.lviv.ua/odyn-den-osoblyvosti/>

30. Панорама театального краєвиду. Презентація новітньої антології «Драма Панорама 2023». URL: <https://zbruc.eu/node/117474>

31. Прем'єра драми «Стікери». URL: <https://teatr.vn.ua/ru/news/premyera-dramy-stikery>

32. Сумчан запрошують на сценічні читання. URL: <http://www.shans.com.ua/?m=inews&nid=75820>

33. Театр Драматургів. URL: <https://www.facebook.com/teatrdramaturgiv/>

34. Театр на Жуках. URL: <https://www.facebook.com/TheatreNaZhukah>

35. Театральна лабораторія Брехні. URL: <https://www.facebook.com/profile.php?id=61554903232781>
36. Театральна риболовля. URL: <https://www.facebook.com/groups/2107340519497850>
37. Тиждень актуальної п'єси. URL: <https://www.facebook.com/playsweek>
38. УкрДрамаХаб / UkrDravaHub. URL: https://www.facebook.com/groups/ukrdramahub/posts/1305213266730882/?paipv=0&eav=Afbk61MfFKZihmaQYP2KNe1rJwIh3u7kGYTe3ryblCtEyhqn530jEi8ZeSeDkc638zs&_rd
39. Херсонський Зорро. URL: <https://dumskaya.net/news/kuda-poyti-v-odesse-voyna-v-fotografiyah-lyubov-182471/ua/>
40. Читання п'єси «Перевізник», авторка Ніна Захоженко. URL: <https://navcolo.space/event/65c6ad7ebd2b1776aec03a61>
41. Шоукейс української драматургії. URL: <https://www.facebook.com/profile.php?id=61552728113313>
42. 15 грудня розпочалася триденна презентація нової драматургічної збірки «Драма Панорама 2023». URL: <https://interfax.com.ua/news/press-release/954435.html>
43. My Hell by Oksana Savchenko. URL: <https://heidelberg-hilft-ukraine.de/event/%D0%B2%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%B2%D0%B0-my-hell25022024/>
44. OpenTheatre. URL: <https://www.facebook.com/opentheatre.net>
45. theatersadovskogo ТЕАТР САДОВСЬКОГО. URL: <https://www.instagram.com/reel/C0cRyenNq2l/>
46. Ukrainian Drama Translations. URL: <https://ukrdrama.ui.org.ua/en>
47. ukrdramachub. URL: <https://ukrdramahub.org.ua/>

Information about the author:

Bondareva Olena Yevgenivna,

Doctor of Philological Sciences, Professor,
Chief researcher at the Department of Ukrainian Literature,
Comparative Studies and Grinchenko Studies
Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University
18/2, Bulvarno-Kudriavska str, Kyiv, 04053, Ukraine